

Niklai Patrícia Dominika
jogász hallgató, 4. félév

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti Tanszék

Konzulens: Dr. Herger Csabáné egyetemi docens

**A vallás megválasztásának és gyakorlásának szabadsága az Osztrák
Császárságban (1848-1867)**

I. A közös rendelkezések

1. Az előzmények: a felvilágosult abszolútizmus

Az Osztrák Császárság soknemzetiségű voltához hozzájárult felekezeti megosztottsága is, az egyházak pluralizmusa volt jellemző az eddigi rekatolizációs törekvések ellenére. A korszak uralkodói a toleranciával válaszoltak a felekezetek egyenlőségre irányuló törekvéseire. Továbbra is a katolikus vallás volt a meghatározó, mellette a többi felekezet csak megtúrt státuszban működhetett, közel sem volt szó vallási egyenlőségről ebben az időszakban. II. József Türelmi Rendelete szerint a katolikus egyház csupán a nyilvános vallásgyakorlás előjogával rendelkezett, míg a lutheránus, kálvini felekezetek magán vallásgyakorlásra voltak jogosultak. Az uralkodó többsége természetesen érvényesült az egyházakkal szemben.

II. József egyházpolitikai rendszere, a jozefinizmus megfelelt az abszolút államok általános jellegzetességének abban is, hogy világi állam volt, mely az egyház középkori szuverenitás-elméleteken alapuló jogosultságát az uralkodói politika értékelésére lerázta magáról:¹ az állam túlsúlya volt meghatározó, befolyást gyakorolt a területén működő egyházak életére. II. József feloszlatta azokat a szerzetesrendeket, amelyek az állam szempontjából haszontalan tevékenységet végeztek, így a tanító és gyógyító rendek maradtak meg.² Az egyetemi oktatásból kivonta az egyház befolyását, így a két evangélikus egyház tagjai 1778-tól járhattak egyetemre.³

2. A Pillersdorfi Alkotmánytól a Májusi Törvényekig

Az Osztrák Császárság az 1848-67 közötti időszakban több formális értelemben vett alkotmányt is kapott. A szabadságjogok iránti igény a polgárság, illetve a szabadelvű nemesség részéről megerősödött a XIX. század közepére. Ezek a törekvések testet öltöttek az elkövetkező évek jogi dokumentumaiban.⁴

A Pillersdorfi Alkotmány többségében nem szakadt el a korábbi intézményektől, az uralkodónak meghagyta meghatározó szerepét. A rögzített állampolgári jogok csak államcél-meghatározásként jelentek meg, ezeket biztosítékokkal nem vették körül.⁵ Minden állampolgár számára biztosította a lelkiismereti- és vallásszabadságot személyes szabadságként, megszűnt a felekezetek tagjainak polgári és politikai jogai közötti különbség és a törvényesen elismert keresztény felekezetek számára engedélyezték a szabad vallásgyakorlást.⁶

A német Frankfurter Alkotmánytervezethez⁷ hasonlítható Kremsieri Alkotmánytervezet⁸ a teljes vallásszabadságot és felekezetek egyenlőségét hirdette. Minden egyház számára megengedte, hogy belső ügyeit igazgassa, ugyanakkor az állam védelme alá rendelte őket. Tartalmazta az állampolgárok teljes vallásszabadsághoz való jogát. Az egyházi vezetők szabad megválasztásának a joga az egyházközösséget és a zsinatot illeti (egyházi autonómia elve). A valláskülönbség nem jelent semmilyen hátrányt vagy előnyt az állampolgárok jogaira

¹Lásd Dock, Adolf: Der Souveränitätsbegriff von Bodin bis zu Friedrich dem Großen. Straßburg 1897.

²Lásd Winter, Eduard: Barock, Absolutizmus und Aufklärung in der Donaumonarchie, Europa Verlag, Wien 1971.

³Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band IV., Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1985, 3-57. o.

⁴Herger Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2010, 56. o.

⁵Brauneder, Wilhelm: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig. JPTE ÁJK, Pécs 1994 (Österreichische Verfassungsgeschichte, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 1987), 135-139. o.

⁶Habsburgermonarchie, i. m. 15-18. o.

⁷<http://www.verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm> (2014. 09. 02.)

⁸<http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm> (2014. 09. 02.)

és kötelezettségeire nézve, az állampolgárok bármilyen megkülönböztetésére csak személyes érdemek alapján adtak lehetőséget (diszkrimináció-tilalom). Alapjogként fogalmazták meg polgári házasság intézményének bevezetését, melyet a menyasszony és a vőlegény állami tisztviselő előtt tett egybehangzó akaratnyilatkozata hozott létre. Az alkotmányozó gyűlést azonban a frissen trónra került *Ferenc József* császár feloszlatta, és a demokratikus mód helyett oktroy útján adott új alkotmányt birodalmának.

Az *Olmützi Alkotmány*⁹ centralizáló jellegéből fakadóan az egész birodalmat egy egészként kívánta szabályozni. A törvényesen elismert egyházak és felekezetek számára megadta a közös nyilvános vallásgyakorláshoz való jogot, illetve belső ügyeik igazgatásának jogát, valamint a kultusz, az oktatás és jótékonyosság céljára meghatározott intézményekhez, pénzalapokhoz szükséges vagyon élvezetét, de mindezt – tegyük hozzá: természetesen – az állam törvényeinek alárendelten.¹⁰ A vallás megválasztásának és gyakorlásának szabadsága tehát nem korlát nélküli jogként jelentkezett, hanem a törvények adta keretek között. Az egyházi autonómia jegyében a katolikus egyház állami ellenőrzés nélkül levelezhetett a Szentszékkal. Ezen felül a belső büntetőhatalma is elismertté vált.¹¹ A megfogalmazott alapjogok többsége szükségállapot idején felfüggeszthető volt, de az *Olmützi Alkotmány* még nagyobb hibájaként értékelhető az, hogy még a koraalkotmányos kereteket sem biztosította, hiszen intézményeit nem állították fel.

Az 1855-ös konkordátum értelmében a katolikus egyház ismét az államélet fontos meghatározójává vált. Több állami feladat átkerült a hatáskörébe, ugyanakkor az állam felügyeleti joga ezek felett nem volt biztosítva.¹² Ezáltal az állam megszüntette 1848-ban megfogalmazott semlegességét a felekezetekkel szemben, és a katolikus egyház számára széleskörű előjogokat biztosított.¹³ A konkordátummal ugyan a katolikus egyház és az állam viszonya rendezésre került, a többi felekezettel szemben ez a lépés még váratott magára.

1867-ben az osztrák-magyar kiegyezés megtörténtével és a *Decemberi Alkotmány* elfogadásával a szabadelvű polgárság követeléseit főleg a konkordátum rendelkezéseire, a kormány szükségállapot-rendeletének korlátozására, és az állampolgári jogokra vonatkoztak.¹⁴ A *Dezemberverfassung* alapvető törekvése témát tekintve ismét az állam és az egyház elválasztása volt.¹⁵

A vallásszabadság gyakorlásáról az alkotmány 14-16. cikkei rendelkeztek. Garantálta a teljes hit-, és vallásszabadságot mindenki számára. Rögzítette, hogy az állampolgári jogok gyakorlása független a vallási meggyőződéstől. Az egyenlőség elve alapján minden törvényesen elismert vallási felekezet számára lehetővé tette a nyilvános vallásgyakorlást, ügyeinek önálló szervezését és irányítását, ugyanakkor az állam fenntartotta magának a jogot a külső ügyek intézésére, és működése is – mint minden szervezeté – az állami törvényeknek alárendelten volt kivitelezhető. Deklarálták, hogy senki nem kényszeríthető vallási tevékenység végzésére, vagy szertartáson való részvételre akarata ellenére.¹⁶ Az iskolák felügyelete az államhoz került, az iskolai hitoktatás pedig az illetékes egyház és felekezet hatáskörébe tartozott,¹⁷ tehát ez már nem csak a katolikus egyház előjoga volt. A *Decemberi Alkotmány* által a személyes vallásszabadság minden állampolgár számára biztosítást nyert, a közösségi vallásgyakorlás azonban továbbra is korlátozott maradt.

⁹<http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm> (2014. 09. 02.)

¹⁰Hellbling Hellbling, Ernst C.: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Springer Verlag, Wien 1956, 371. o.

¹¹Brauneder, i. m. 149-150. o.

¹²Herger, 2010, 57. o.

¹³Brauneder, i. m. 169. o.

¹⁴Zöllner, Erich: Ausztria története, Osiris Kiadó – 2000, Budapest 1998, 315. o.

¹⁵Herger, 2010, 57-58. o.

¹⁶Hellbling, i. m. 392. o.

¹⁷Habsburgermonarchie, i. m. 40-41. o.

A következő évben a miniszterelnök, *Karl Auersperg* mellett tevékenykedett még számos szabadelvű politikus, többek között *Eduard Herbst* igazságügy-miniszterként.¹⁸ *Herbst* javaslatára születtek meg az állam és az egyház viszonyát rendező, a *Decemberi Alkotmány* meghatározásainak megvalósítására¹⁹ megalkotott ún. *Májusi Törvények* 1868-ban. A három „*Maigesetze*” a vallási viszonyokat volt hivatott szabályozni. Ezek voltak a házassági törvény, az állami anyakönyvezésről és az iskoláknak az egyházhoz való viszonyáról szóló törvény, valamint az állampolgárok interkonfesszionális viszonyairól szóló törvény.²⁰

A házassági törvény visszahozta az *OPTK* szabályait a katolikusok házassága tekintetében, ezen kívül a házassági köteléki pereket újra állami bíróságok elé utalta.²¹ Bevezetésre került a szükségbeli polgári házasság intézménye is.²² A világi hatóság előtt tett akaratnyilatkozat a jegyesek választásától függött.²³ Korábban a vegyes házasságok esetén nehézségek adódtak az egyház joghatóságát illetően, ezt hivatott orvosolni az említett intézmény. A szükségbeli polgári házasságot alkalmazták akkor is, ha a házasodni szándékozók nem tartoztak egyik államilag elismert felekezet tagjai közé sem.

Az oktatási és nevelési ügyeket az állam saját hatásköre alá vonta, és rögzítette, hogy az oktatáshoz való jog minden állampolgárt megillet, felekezeti hovatartozására tekintet nélkül.²⁴ A továbbiakban a vallási közösségek csak az általános- és középiskolák hitoktatással kapcsolatos ügyeire bírtak befolyással.²⁵ Emellett azonban más államok oktatási törvényeitől eltérően továbbra is fenntartották a kötelező vallásoktatást.

A felekezetek közötti viszonyról szóló törvény szabályozta a vegyes házasságokat és az áttéréseket. A törvény arra az alapelvre épült, hogy az állam pártatlanul áll a felekezetekhez és védi mindnek a jogait. A gyerekekre nézve meghatározta a vallást anyyiban, hogy a szülők vallását kövessék, vegyes házasság esetén a fiú az édesapját, a lány az édesanyját. Minden 14. évet betöltött személy azonban jogosult volt arra, hogy szabadon megválassza vallását. Az állam garantálta az egyházi ünnepek zavartalan megtartását, vasárnaponként és ünnepnapokon az istentisztelet közben minden közmunka abbahagyását rendelte el, illetve az istentisztelet közelében erre az időtartamra minden olyan tevékenységet be kellett rekeszteni, amely azt megzavarná.²⁶ A törvény tartalmazott ezen kívül rendelkezéseket a temetésekről és az egyházi hozzájárulások bizonyos esetekre szóló tilalmáról is.²⁷

A *Májusi Törvények* és a *Decemberi Alkotmánytörvények* által a szabadelvű politikai elit keresztülvitte elképzeléseit. A rendelkezések célja az volt, hogy az állam és az egyház szféráját elhatárolják egymástól és ezzel a katolikus egyház előjogait megszüntessék.²⁸ A katolikusok körében nem találtak támogatásra, mivel a *Májusi Törvények* egyben a

¹⁸Zöllner, i. m. 315. o.

¹⁹Herger, 2010, 58. o.

²⁰Herger Csabáné: A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs 2006, 59. o.

²¹Lásd Rauscher, Joseph Othmar: Die Ehe und der zweite Hauptstück des Bürgerlichen Gesetzbuches. Wien 1868.

²²Herger, 2006, 59. o.

²³Baltl, Hermann – Kocher, Gernot: Österreichische Rechtsgeschichte. Leykam Buchverlag, Graz 2008, 233. o.

²⁴Herger, 2010, 58. o.

²⁵Habsburgermonarchie, i. m. 42-47. o.

²⁶Habsburgermonarchie, i. m. 42-47. o.

²⁷Baltl – Kocher, i. m. 233.-234. o.

²⁸Herger, 2010, i. m. 58. o.

konkordátum, azaz az egyházi állam és az Osztrák Császárság közötti sajátos nemzetközi szerződés megszegését jelentették.²⁹

A *Decemberi Alkotmányt* kibontakoztató *Májusi Törvények* által az állam semlegesnek határozta meg magát. Ennek pedig meghatározó feltétele a felekezetek törvény által biztosított, egymással szembeni egyenjogúsága és a magánszemélyek vonatkozásában a lelkiismereti- és vallásszabadság volt.³⁰

II. A római katolikus vallás

1. A jozefinizmus és hatása

A katolikus egyház az Osztrák Császárságban erős pozícióval bírt, hiszen az ellenreformáció korszakát sikerrel zárta. Államegyházi pozícióját és széleskörű előjogait tekintve a 19. század közepén választóvonalhoz érkezett.

Korlátozva volt számos területen, többek között a kolduló rendek működése, a főpapi székek beöltése és intézményeinek működtetése tekintetében, de figyelemre méltó, hogy a kánonjogi szabályok tartalmával szemben álló új jogot, mely vallási meggyőződésüket sértette volna, az állam nem erőltetett rá katolikus alattvalóira.³¹ A jozefinista reformok alapjait a felvilágosodás eszmeisége és a *Habsburgok* elkötelezettsége képezte a katolikus vallás irányába.³²

2. A bécsi püspöki gyűlés és az 1850-es áprilisi rendelkezések

A *Pillersdorfi Alkotmány* adta keretek között lehetőség nyílt a katolikus egyház számára, hogy leszámoljon a jozefinizmus következményeivel. Az egyháziak között eltérő álláspontok érvényesültek. A bécsi érsek, *Vincenz Milde* körlevelét 1848. március 17-én annak érdekében adta ki, hogy a papságot a forradalmi ideológiától távol tartsa. Két nappal később az udvari káplán, *Häusle* álnéven röpiratot adott ki, amelyben éles kritikával illette a körlevelet. *Häusle* szerint a püspököknek kell fellépniük a jozefinista jogforrásokkal szemben annak érdekében, hogy az államegyháziág lebontásával állam és az egyház között megvalósulhasson az együttműködés. Az érsek azonban minden ilyen kezdeményezést elutasított. *Friedrich Schwarzenberg* hercegérsek és bíboros 1848 szeptemberére megyéspüspökeinek részvételével zsinatot hívott össze, amelyen az egyház számára alkotmányos szabadságjogokat és a világi hatalomtól való függetlenséget szorgalmaztak. A próbálkozások azonban itt megakadtak, mert a *Pillersdorf*-kormányt leváltották és a kormányzat befolyása ettől kezdve háttérbe szorult az egyházpolitikai ügyek rendezésére nézve.³³

Szeptemberre a *Wiener Zeitung* nyilvánosságra hozta a *Kremsieri tervezetet*. A képviselők között egymással szemben álltak a jozefinista elveket vallók és az azok ellen állást foglalók. A kérdés alakulását nagyban befolyásolták az egyházi személyek által kiadott tanulmányok, állásfoglalások. Míg a püspökök egy része teljes önállóságot, egyházi autonómiát kívánt, mások azt várták, hogy az egyházszervezetet állami jogi aktussal rendezik. A *Kremsieri Alkotmánytervezetben* a katolikus egyház vonatkozásában jelentős, hogy a felvilágosult abszolutizmus rekatolizációs politikájával szemben szerepelt a lelkiismereti- és

²⁹A Májusi Törvények értékeléséhez lásd Leisching, Peter: Kirche und Staat in den Rechtsordnungen Europas. Freiburg 1973.

³⁰Habsburgermonarchie, i. m. 42-47. o.

³¹Herger, 2006, 57-58. o.; Brauneder, i. m. 112. o.

³²Brauneder, i. m. 101. o.

³³Habsburgermonarchie, i. m. 15-18. o.

vallásszabadság, a felekezeti jogegyenlőség, azaz a privilegizált katolikus egyházi jogállás megszüntetése, és az államhoz fűződő kapcsolat rendezése.³⁴

Az *Olmützi Alkotmány* a jozefinizmust elvileg törvényesen megszüntette, bár a gyakorlatban e rendelkezés megvalósítása is hiányos volt.³⁵ Az egyházi szabadság legfontosabb támogatói közé tartoztak *Schwarzenberg* és *von Rauscher* hercegérsekek, akiknek vezető szerepük volt az *Olmützi Alkotmány* kihirdetése után összehívott püspöki gyűlésen is.³⁶ A kormányzati célkitűzéseket előzetesen részletesen megvitatták az 1849. április 26-27-i minisztertanácsi üléseken.³⁷

A belügyminisztérium által összehívott gyűlés célja az volt, hogy az egyházi jogállást megvitassák és a jövőre nézve a kormányzat egyházpolitikájának kereteit egy a Szentszékkal kötött konkordátumban lefektessék. Az egyházi előjáróknak lehetősége nyílt megfogalmazni kéréseiket a kormányzat felé.³⁸ A gyűlés egyéb témái a házasság, vallási-, oktatási alapok, templomi vagyon és egyéb javadalmak, oktatás, egyházi igazgatás, egyházi hivatalok, istentisztelet, kolostorok ügyei és az egyházi illetékesség voltak.³⁹

Leo Thun-Hohenstein gróf, aki a neoabszolutizmus vallás- és közoktatásügyi minisztereként igyekezett együttműködni a katolikus egyházzal, számos újítás kapcsán vezető szerepet játszott. 1850 januárban ő terjesztette a minisztertanács elé megvitatásra a püspöki konferencia eredményeit.⁴⁰ A kultuszminiszter végül egyéni kezdeményezéssel a császárhoz fordult. A március 14-i ülést *Ferenc József* elnöklete alatt tartották, ennek alkalmával a püspöki kezdeményezéseket újra megvitatották; az uralkodó felhatalmazta a kultuszminisztert a tervezet megszerkesztésére.⁴¹ Egy héttel később a minisztertanács elé terjesztette, és ezt kisebb változtatásokkal el is fogadták.⁴²

Ennek eredményeképpen született meg több császári rendelet, amelyekkel a bécsi püspöki gyűlés kívánságainak jelentős része teljesült. Szakítottak a jozefinista tradícióval, így új egyházpolitikai rendszert alapozhattak meg. A püspökök papság feletti erős hatalmi jogosultságai viszont a papság körében elégedetlenséget váltottak ki. Másrésről azonban az állam és az egyház viszonyát továbbra sem rendezték teljes egészében, bár *Thun* további miniszteri rendeleteket és a pápával kötött megállapodást helyezett kilátásba. A birodalom egysége érdekében tartós döntéseket kellett hozni és a folytonosság biztosítása érdekében 1855-ben az Osztrák Császárság konkordátumot kötött az egyházi állammal.⁴³

3. Az 1855. évi osztrák konkordátum

A császár utasítást adott a kultuszminiszternek, hogy kezdjen tárgyalásokat a Szentszékkal az egyház és az állam közötti kapcsolat végleges szabályozása érdekében.⁴⁴ A konkordátum kidolgozásának munkálatai mintegy két évet vettek igénybe. A figyelem és az előkészítés komolysága nem véletlen: a katolikus egyház és az állam szoros kapcsolata a neoabszolutizmus rendszerének legfontosabb összetartó ereje volt a távolról sem egységes, de

³⁴Habsburgermonarchie, i. m. 18-21. o.

³⁵Hosp, Eduard: Kirche in Österreich im Vormärz. Verlag Herold, Wien-München 1971, 222. o.

³⁶Habsburgermonarchie, i. m. 22-23. o.

³⁷Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bécs 2002, Ministerrat (MR) v. 26. und 27. 4. 1849.

³⁸Hosp, i. m. 222. o.

³⁹Habsburgermonarchie, i. m. 23-24. o.

⁴⁰Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bécs 2005, MR. v. 15., 16. und 17. 1. 1850.

⁴¹MR. v. 14. 3. 1850.

⁴²MR. v. 21. und 22. 3. 1850.

⁴³Habsburgermonarchie, i. m. 24-25. o.

⁴⁴Hellbling, i. m. 372. o.

egységesítendő birodalomban. A katolikus egyháznak meghatározó szerepe volt abban, hogy a birodalom nemzetiségeit összefogja, tekintet nélkül nyelvi, történelmi vagy etnikai különbségekre. *Ferenc József* birodalmára irányuló centralizálási törekvéseihez meghatározó eszköz volt tehát az egyház, ezért törekedett arra, hogy megállapodásra jusson a Szentszékkal. Az 1855. évi konkordátum ennek következtében összességében kompromisszumként értékelhető.⁴⁵

A konkordátumot 1855. augusztus 18-án fogadták el és november 5-én császári pátensben hirdették ki. *Ferenc József* és IX. *Pius* pápa között létrejött dokumentum értelmében számos állami feladat a katolikus egyház hatáskörébe került. Az egyház hatáskörében világi hatalomgyakorlóként működött. A konkordátum több pontban szabályozta a katolikus egyház helyzetét úgy, hogy hatálya az egész Habsburg Birodalomra kiterjedt, bár a magyar jogtörténetírás kifejezetten csak osztrák konkordátumnak tekinti a magyar alkotmányos szervek hiánya miatt.⁴⁶

Túl azon, hogy a konkordátum következtében a katolikus egyház kivételezett helyzetbe került és erőteljes befolyást nyert az oktatásügyre és a házassági köteléki jogra, IX. *Pius* pápa azért is elégedett volt vele, mivel a jozefinista államegyházi rendszer felszámolását jelentette úgy,⁴⁷ hogy mindeközben az Osztrák Császárság továbbra is katolikus hatalomként jelölte meg magát.

A rendelkezés széles körű politikai vitát váltott ki. Bírálói mind a jozefinisták, mind a liberálisok között akadtak, számos röpirat látott napvilágot a konkordátumhoz kapcsolódóan. 1867-ben a képviselőház kérvényt nyújtott be a konkordátum eltörlésére,⁴⁸ majd ennek következtében elrendelték a konkordátum revízióját, végül 1870-ben a császár érvénytelennek nyilvánította.

4. Minisztertanácsi ülések

Az egyházpolitikai kérdések értelemszerűen a minisztertanács ülésein is rendre előkerültek. Vitán felül állt a felekezetek feletti állami felügyelet szükségessége, valamint az, hogy az állam köteles egyenlő bánásmódot tanúsítani a törvényesen elismert egyházak irányába. *Thun* azonban nyíltan törekedett arra, hogy a többségi katolikus egyházat kedvező helyzetbe hozza.⁴⁹

1858 márciusában *Thun* javaslatot tett az áttérések rendjének reformálására. A belügyminiszter szerint a kormányzatnak szabad kezét ad a konkordátum a keresztény vallásokon belül a katolikus hitre való áttérés szabályozásával kapcsolatban, mivel erről az esetről nem rendelkezik. Eddig, ha valaki vallást szándékozott váltani, akkor szüksége volt arra, hogy ezt a lelkész kétszeresen megerősítse, valamint két tanúra, akik áttérési szándékát bizonyították. A javaslat szerint viszont ettől kezdve a katolikus hitre való áttérés formaságoktól mentesen zajlott volna, ami újabb előny lehetett volna a katolikus egyház számára. A minisztertársai azzal vádolták a kultuszminisztert, hogy ezzel utat nyithat az erőszakos áttérítések előtt és megzavarhatja a vallási békét. A feleknek nem sikerült megállapodásra jutni, és ennek következtében a *Májusi Törvényekig* az 1849-es szabályozás maradt érvényben.⁵⁰

⁴⁵Habsburgermonarchie, i. m. 25. o.

⁴⁶Csizmadia, Andor: Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944. Budapest 1971, 68. o.

⁴⁷Habsburgermonarchie, i. m. 32-33. o.

⁴⁸Habsburgermonarchie, i. m. 34-40. o.

⁴⁹Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Abteilung III, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 6, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2014, Ministerkonferenz (MK) v. 24. 3. 1857, MK. v. 31. 3. 1857, MK. v. 31. 7. 1857.

⁵⁰MK. v. 27. 3. 1858.

5. A Májusi Törvények hatása a római katolikusokra

Az 1868. évi *Májusi Törvények* célja a *Decemberi Alkotmány* rendelkezéseinek biztosítása érdekében az állam és az egyház elválasztása, illetve a felekezetek egyenlősítése és a katolikus egyház előjogainak megszüntetése volt. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy ezeket a szabadelvű törvényeket a katolikus többség éles kritikának vetette alá, mint ahogy felemelte hangját ellenük IX. Pius pápa és több püspök, többek között Linz püspöke, *Rudigier* is. Szerinte a házassági jogalkotás és jogalkalmazás, valamint az oktatás az egyház „Istentől származó joga”. *Rudigier* körlevelében a pápa elutasítására hivatkozott a törvényekkel kapcsolatban, hangsúlyozta a konkordátum érvényességét és papjait a *Májusi Törvényekkel* szembeni ellenállásra szólította fel. A linzi püspököt bíróság elé állították, majd két hétre börtönbe zárták, körlevelét pedig megsemmisítették.⁵¹ Az ítélelhozatal napját követően azonban a császár felmentette *Rudigiert*. I. Ferenc József hithű katolikusként, lelkiismereti okokból egyáltalán nem örült annak, hogy a szabadelvű törvényhozás eredményeként a *Májusi Törvények* megszülettek. Az 1868. évi és 1874. évi, a katolikus egyház külső viszonyait szabályozó *Májusi Törvényekkel* megkezdett folyamat az állam és a katolikus egyház összefonódásának felszámolására azonban csak a vizsgált korszakot követően, a XIX-XX. század fordulóján zárult le mintegy harminc évre, az 1933. évi konkordátumig.

III. A protestáns vallások

1. Felekezeti egyenlőségre irányuló törekvések

A két protestáns egyház jogállását az előzőek fényében a legkönnyebben aszerint jellemezhetjük, hogy a felvilágosult abszolutizmus korában és a *Vormärz* idején, majd 1848 és 1867 között a katolikus egyházhoz képest mennyiben volt más a helyzetük, azaz a felekezeti jogegyenlőség formálisan és tartamát tekintve megvalósult-e.

A *Toleranzpatent* védelmet nyújtott a vallási kisebbségeknek, megengedte a protestáns vallásra való áttérést; általa a protestánsok a magán vallásgyakorlásra jogot kaptak, de a nyilvános istentiszteletet továbbra sem engedélyezték nekik.⁵² Mindez azonban előrelépést jelentett ahhoz képest, hogy az *I. Carolina Resolutio* a hivatalviselését a Szent Szűzre tett eskükhöz kötötte.

A *Pillersdorfi Alkotmány* egyházpolitikai tárgyú rendelkezéseinek hatása a protestánsokra nézve rendkívül pozitív volt, amihez polgári és politikai jogegyenlősítésükön túl az is hozzájárult, hogy személyes vallásszabadságuk mellett közösségi vallásgyakorlásuk is szabaddá vált. Az alkotmány elfogadását követően, 1848 augusztusában Bécsben konferenciát tartottak az osztrák területek protestáns egyházainak képviselői az egyház külső és belső ügyeinek rendezésének, illetve a katolikusokkal való egyenlőségre tett intézkedések kidolgozásának érdekében. Ezek után 1949 januárjában *Stadion* belügyminiszter támogatásával a protestánsok közös bécsi konferenciájának néhány követelése meg is valósult: *Stadion* álláspontja az volt, hogy „a protestánsok azon kívánságait, melyek a katolikus egyház jogaival összefüggnek” ekkor félre kell tenni, a többi azonban keresztülvihető.⁵³ Eltörölték a protestánsokra tekintettel az „akatolikus” jelzőt, amely mindeddig degradáló értelmet hordozott, és hivatalosan is bevezették az „augsburgi és helvét evangélikus” kifejezést felekezeteik megnevezésére. 18 év felett engedélyezett volt az áttérés a keresztény felekezetek között, és megengedték a protestánsok számára is, hogy vezessék a keresztelő-, házassági-, és halálozási anyakönyveket. Megszüntették a mindeddig kötelező stólapénzt, amelyet a különböző szolgáltatásokért a katolikus egyháznak kellett fizetni.

⁵¹Habsburgermonarchie, i. m. 47-48. o.

⁵²Herger, 2006, 78. o.

⁵³MR. v. 12. 1. 1849.

Vegyes házasságok esetén azonban továbbra is katolikus pap előtt zajlott a házasságkötés. Összességében megállapítható, hogy a *Pillersdorfi Alkotmány* rendelkezéseinek megfelelően ténylegesen is megindult a protestánsok jogegyenlősítése.

Eközben *Schneider* evangélikus lelkész képviselőként beszédet tartott 1849. február 22-én a kremsieri birodalmi gyűlésen. Egyházpolitikai követeléseiben hangsúlyozta, hogy egyik felekezetet a másikkal szemben nem élvezhet előjogokat.⁵⁴

1949 júniusában a protestánsokat újabb konferenciára hívta össze a belügyminisztérium. Ennek főbb témái a felekezetek államhoz és egymáshoz való viszonya, egyházalkotmány-tervezet kidolgozása, valamint a református-lutheránus unió kérdése voltak. A két konferencia alkalmával azonban azonnali eredményekről szó sem lehetett. A felekezetek egyenlőségre való törekvéseinek 1855-ben gátat vetett a Szentszékkel kötött konkordátum.

A külpolitikai kudarcok után 1859-től *I. Ferenc József* politikai irányváltoztatásra kényszerült többek között az egyházpolitika területén is. A konkordátum ellen több vezető politikus is állást foglalt, elsőik között *Karl Maager* szólalt fel 1860 szeptemberében a Birodalmi Tanácsban, amikor kiemelte a vegyes házasságokra és a protestánsok állampolgári és politikai jogainak rendezésére irányuló szabályozások szükségességét. *Maagernek* köszönhetően kezdődtek meg a munkálatok a *Protestáns Pátens* kidolgozására.⁵⁵

2. A Protestáns Pátens és a Májusi Törvények

Az Osztrák Császárságban a protestáns egyházak újrendezése összekapcsolódott az állam újjászervezésével, így fontos szerepet töltött be az osztrák protestánsok Magna Chartájának nevezett *Protestáns Pátens* is.

A pátens biztosította az egyenlőséget a protestánsok és a katolikusok között, de az állammal való viszonyukat tekintve nem született megoldás. Jogot kaptak ügyeik önálló rendezésére, igazgatására és irányítására, azonban meghatározásra került az egyház szerkezete. A rendelkezések által az egyházi autonómia korlátozottan érvényesült, viszont az állami védelem biztosítva volt: az evangélikus gyülekezetek és hivatalok által törvényes módon létrehozott rendelkezések végrehajtásához a világi hivatalok védelmét és támogatását igénybe lehetett venni. A pátens tartalmazta azt is, hogy az evangélikusok egyházi és oktatási céljaik biztosítására egyesületeket hozhatnak létre a Császárság területén, illetve kapcsolatra léphetnek ugyanilyen külföldi evangélikus egyesületekkel.⁵⁶ Ezek a rendelkezések – annak ellenére, hogy nem elégítettek ki minden protestáns kívánságot – a túlnyomó részt hasonló tartalmú magyar *Protestáns Pátenssel* szemben pozitív megítélést kaptak az érintettektől. Nem meglepő, hogy a pátens kiadása után nem sokkal, 1861 júliusában IX. *Pius* pápa panaszt tett a protestánsok jogainak kiterjesztése miatt.

A *Májusi Törvények* kiadásakor a protestánsok örömmel fogadták az oktatás, a házasság és az egyházak felett a jozefinista állami felségjog helyreállítását. A felekezeti jogegyenlőséget szolgálta a szükségbeli polgári házasságkötés lehetővé tétele is. A vegyes házasságból született gyermekek számára a szülők szerződésben megegyezhettek arról, hogy melyikük vallását kövesse gyermekük.⁵⁷ A konkordátum feloldását követően az 1874-es *Májusi Törvények* a katolikus egyház külső viszonyainak szabályozásával, valamint az újonnan létrehozott vallási közösségek törvényesítési feltételeinek szabályozásával a

⁵⁴Habsburgermonarchie, i. m. 544-558. o.

⁵⁵Habsburgermonarchie, i. m. 544-558. o.

⁵⁶Habsburgermonarchie, i. m. 554-556. o.

⁵⁷Habsburgermonarchie, i. m. 556-558. o.

jogegyenlősítési folyamatot zárták le úgy, hogy a szabadelvű kívánalmaknak megfelelően nem zárkóztak el újabb felekezetek törvényes elismerésétől sem.⁵⁸

IV. Összegzés

Az 1848-at követő szűk két évtized során az egyházak és az állam viszonyában, valamint a szabadságjogok deklarálása és biztosítása terén bekövetkezett változások rendkívül gyorsan követték egymást. Az Osztrák Császárságban a katolikus egyházzal szemben az állam óvatos, előzékeny politikát folytatott.

A Császárság megosztott volt vallási szempontból is épp úgy, ahogy a felvilágosult abszolutizmus korában is. II. József uralkodásától az egyházak pluralizmusát erőszakos rekatolizáció helyett toleranciával kezelték. A katolikus vallásához ragaszkodó felvilágosult uralkodó egyházpolitikai rendszere, az ún. jozefinizmus az abszolút államokra jellemző államegyháziságot fenntartotta, de más vallású alattvalóinak is biztosított bizonyos korlátozott jogokat. A következő évszázad egyházpolitikai törekvései két szempontból is ehhez a korszakhoz kapcsolódtak: egyrészt a katolikus egyház vonatkozásában a jozefinizmus rendelkezéseinek felszámolásáról volt szó, másrészt a protestánsokkal szembeni tolerancia kiteljesítéséről a felekezeti jogegyenlőség biztosítása érdekében.

A neoabszolutizmus rendszerében értelemszerűen az egyházpolitikai kérdéseket nem törvényes úton, illetve egyházi autonómjogalkotással, hanem oktroy útján, valamint konkordátummal rendezték. A '48-as jogegyenlősítési törekvések ezzel jó időre elfelejtődtek. Az 1855. évi konkordátum a katolikus egyház államhoz való viszonyát oly módon rendezte, hogy az előbbi számára előjogokat biztosított a többi felekezettel szemben.

A vizsgált korszak végén, 1867-ben a katolikus egyház dominanciájának megszüntetésére irányuló törekvések a *Decemberi Alkotmánnyal*, illetve a *Májusi Törvényekkel* újabb törésponthoz értek. Megszűntek a katolikus egyház előjogai, felbontották a konkordátumot, valamint erőfeszítéseket tettek az állam és az egyház szétválasztására. Az állam az egyházakkal szemben ekkor már semlegesként határozta meg magát, melynek alapfeltételeként tekintettek arra, hogy a felekezetek egyenjogúsága a törvényes elismeréssel érvényesülhessen és az egyének számára biztosítva legyen a vallás szabad megválasztása és a közösségi vallásgyakorlás szabadsága – a törvényes keretek között. A folyamat bár 1867-ben újra megkezdődött és számos eredményre vezetett, megnyugtatóan csak a XIX-XX. század fordulóján zárult le.

⁵⁸Brauneder, i. m. 198-199. o.